

Robert Patryk Dziembowski

Okoliczności wyłączające przestępny charakter zniesławienia

Słowa kluczowe: zniesławienie, kodeks karny, sąd, przestępstwo, wypowiedź prawdziwa

Key words: slander, penal code, court, offence, true statement

W art. 213 Kodeksu karnego [dalej: k.k.] zostały określone okoliczności, w których pomimo wyczerpania znamion przestępstwa z art. 212 k.k. czyn nie stanowi przestępstwa zniesławienia (kontratyp). Stosownie do art. 213 § 1 k.k. nie ma przestępstwa z art. 212 § 1, jeżeli zarzut uczyniony niepublicznie jest prawdziwy. Zgodnie z art. 213 § 1 k.k. to oskarżony ma dowieść prawdziwości zarzutu. Zarzut zniesławiający będzie uznany za prawdziwy wówczas, gdy jego treść, w części, jaka może poniżyć pokrzywdzonego w opinii publicznej, narazić go na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu czy rodzaju działalności, jest zgodna z rzeczywistością¹. Kryterium zgodności z rzeczywistością należy odnosić przede wszystkim do elementów zarzutu, które mają znaczenie dla poniżenia pokrzywdzonego lub mogą spowodować utratę zaufania do niego². W sytuacji, gdy oskarżony o zniesławienie nie przedstawił dowodu prawdy, przy czym istnieją niedające się rozstrzygnąć wątpliwości co do prawdziwości zarzutu, nie można ich rozstrzygnąć na korzyść oskarżonego. Ryzyko musi leżeć po stronie stawiającego zarzuty³.

Niepubliczne uczynienie zarzutu nie jest związane z przeniesieniem jego treści do szerokiego, nieokreślonego kręgu osób. Za niepubliczne będzie uważane przekazanie zarzutu ściśle określonej osobie lub grupie osób, ale bez zamiaru upublicznienia go (na przykład zarzutem uczynionym niepublicznie będzie poinformowanie żony o niemoralnym zachowaniu jej męża czy zawiadomienie pracodawcy o nierzetelnym wykonywaniu obowiązków przez pracownika)⁴.

W sytuacji, w której niepubliczny zarzut uczyniony przez sprawcę został przekazany dalej i wydostał się na forum publiczne, sprawca nie ponosi odpowiedzialności za dalsze konsekwencje przekazania zarzutu, jeśli

¹ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. A. Zoll i in., Kraków 2006, s. 799.

² J. Wojciechowski, *Przestępstwa przeciwko czci i netykalności cielesnej. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 39.

³ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, s. 798.

⁴ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, red. A. Wąsek i in., Warszawa 2004, s. 1106.

dalsze przekazanie zarzutu nie było zamierzone. Jednakże jeśli sprawca przekazał zarzut niepublicznie, ale z zamiarem i w sposób, aby zarzut ten dostał się do wiadomości publicznej, jego odpowiedzialność również pozostaje wyłączona⁵.

W sytuacji przekazywania sobie zarzutu zniesławiającego, skutkującego upublicznieniem zarzutu, gdzie poszczególne osoby przekazują sobie zarzut niepublicznie, odpowiedzialność również jest wyłączona. Zachowany jest bowiem warunek niepubliczności i prawdziwości zarzutu⁶.

Nie jest pomówieniem krytyka zawarta w wydawanych służbowo opiniach i ocenach, jeśli obowiązek wystawiania tych opinii wynika z odpowiednich przepisów prawa. Także opinie zawarte w wywiadach środowiskowych policji, kuratorów sądowych, pracodawców o pracownikach czy nauczycieli o uczniach nie mogą być uznane za zniesławiające, gdyż stanowią one realizację obowiązku prawnego. W sytuacji, kiedy pracodawca w opinii służbowej ocenia zachowania bądź właściwości pracownika niemające związku z wykonywaną pracą, bądź zawiera w niej świadomie nieprawdziwe informacje, prowadzące do poniżenia, może on odpowiadać za przestępstwo zniesławienia. Pomówieniem nie będzie zarzut podniesiony w toku procesu sądowego, jeśli służył on obronie własnego interesu, był podniesiony we właściwej formie i nie służył wyłącznie poniżeniu osoby, której został postawiony⁷.

Artykuł 213 §2 k.k. opisuje znamiona kontratypu dozwolonej krytyki w wypadku zarzutu uczynionego publicznie. Zapis tego artykułu został zmieniony ustawą z dnia 5 listopada 2009 roku. Trybunał Konstytucyjny w wyroku uznał wcześniej istniejący zapis za niezgodny z Konstytucją. Trybunał stwierdził, że podnoszenie lub rozgłaszanie prawdziwych zarzutów dotyczących osób pełniących funkcje publiczne o takie postępowanie lub właściwości, które mogą narazić je na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, jest, niezależnie od intencji sprawcy, czynem z definicji służącym społecznie uzasadnionemu interesowi⁸.

Zgodnie z nowelizacją Kodeksu karnego artykuł 213 §2 k.k. otrzymał następujące brzmienie: „Nie popełnia przestępstwa określonego w art. 212 §1 lub 2, kto publicznie podnosi lub rozgłasza prawdziwy zarzut:

- 1) dotyczący postępowania osoby pełniącej funkcję publiczną lub
- 2) służący obronie społecznie uzasadnionego interesu.

Jeżeli zarzut dotyczy życia prywatnego lub rodzinnego, dowód prawdy może być przeprowadzony tylko wtedy, gdy zarzut ma zapobiec niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia człowieka albo demoralizacji małoletniego”.

⁵ J. Wojciechowski, dz. cyt., s. 39.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 34.

⁸ D. Sześciło, *Paragraf 212. Karanie dziennikarzy za zniesławienie w polskiej praktyce*, Warszawa 2009, s. 16.

Jednym ze znamion kontratywu przewidzianego w art. 213 §2 k.k. jest publiczne podniesienie lub rozgłoszenie zarzutu. Oznacza to, że z uwagi na sposób, czas oraz miejsce zniesławiający zarzut może być odebrany przez bliżej nieokreśloną liczbę osób. Ważna jest sama możliwość zapoznania się z zarzutem bliżej nieokreślonej grupy osób. Znamię publiczne ma miejsce, gdy zarzut dochodzi bądź może dojść do wiadomości nieokreślonej liczby osób. Zniesławienie dokonane za pomocą prasy, radia czy telewizji oraz Internetu zawsze będzie posiadało charakter publiczny⁹.

Należy rozdzielić sytuację, w której pomawiający zarzut został podniesiony lub rozgłoszony publicznie, od sytuacji, w której takie zachowanie sprawcy zostało jedynie popełnione w miejscu publicznym. Wypowiedzenie zniesławiających słów w miejscu publicznym nie oznacza automatycznego uznania ich za wypowiedź publiczną. W przypadku dokonania pomówienia podczas rozmowy dwóch osób prowadzonej na przykład w restauracji, pod nieobecność innych osób, nie możemy mówić o publicznym zniesławieniu¹⁰.

Zagadnieniem, które budzi spory, jest kwestia, czy ze znamieniem publicznego zniesławienia mamy do czynienia w sytuacji, w której zarzuty zostały zawarte w piśmie skierowanym do danej instytucji, a z którym potencjalnie może zapoznać się bliżej nieokreślona liczba osób. Zdaniem Janusza Raglewskiego, należy ustalić, czy instytucja będąca adresatem pisma ze zniesławiającymi zarzutami zobowiązana jest do zachowania tajemnicy dotyczącej treści pisma w stosunku do osób trzecich, czy też taki obowiązek na niej nie ciąży. Jeśli taki obowiązek na danej instytucji ciąży, dochodzi do niepublicznego postawienia zarzutów. Gdy takiego obowiązku nie ma, mamy do czynienia z publicznym postawieniem zarzutów¹¹.

Kolejnym znamieniem okoliczności określonej w art. 213 §2 k.k. jest prawdziwość stawianych zarzutów. W art. 213 §2 k.k. ustawodawca posłużył się sformułowaniem „nie popełnia przestępstwa”. Oznacza to, że po spełnieniu przesłanek określonych w art. 213 §2 k.k. sprawca nie popełnia przestępstwa, mimo że publiczne stawianie zarzutów mogących naruszyć cześć jednostki stanowi czyn zabroniony¹².

Fakt prawdziwości sformułowanego przez sprawcę zarzutu zniesławiającego, w przypadku, gdy został on uczyniony publicznie, nie prowadzi do wyłączenia bezprawności pomówienia. Osoba, która publicznie podnosi lub rozgłasza zarzut dotyczący postępowania osoby pełniącej funkcję publiczną nie popełnia przestępstwa. Ustawodawca w przypadku innych podmiotów niż osoby pełniące funkcje publiczne wymaga, aby podniesiony i rozgłoszony prawdziwy zarzut służył obronie społecznie uzasadnionego interesu¹³. Taka regulacja stanowi spełnienie postulatu, jakim jest w demokratycznym

⁹ E. Czarny-Drożdżejko, *Dziennikarskie dochodzenie prawdy a przestępstwo zniesławienia w środkach masowego komunikowania*, Zakamycze 2005, s. 346–347.

¹⁰ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, s. 803.

¹¹ Tamże, s. 803–804.

¹² E. Czarny-Drożdżejko, dz. cyt., s. 350.

¹³ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, LEX 2010.

państwie prawo do informacji i krytyki osób pełniących funkcje publiczne. Jest to również spełnienie postulatu środowisk dziennikarskich, do których zadań winna należeć kontrola osób pełniących różne funkcje publiczne.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego wielokrotnie analizowało znamię obrony społecznie uzasadnionego interesu. W wyroku z dnia 25 września 1973 roku¹⁴ Sąd Najwyższy wskazał, iż społecznie uzasadniony interes nie może być rozumiany w sposób abstrakcyjny. Jest to bowiem pojęcie konkretne, które musi wynikać z określonej sytuacji, wymagającej obrony społecznie uzasadnionego interesu nawet z naruszeniem dobrego imienia innej osoby, grupy osób lub instytucji. Nie każde zachowanie może być jednak uznane za działanie w obronie społecznie uzasadnionego interesu. Może być nim wyłącznie takie działanie, które rzeczywiście służy obronie społecznie uzasadnionego interesu. Zniesławienie, które zostało dokonane ze świadomością nieprawdziwości informacji i ocen o postępowaniu oraz właściwościach innej osoby, nigdy nie może być uznane za służące obronie społecznie uzasadnionego interesu. Takie zachowanie nie będzie podlegało ochronie wolności wypowiedzi i prawa krytyki przewidzianych w art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz w art. 10 ust. 2 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁵.

O tym, czy konkretny zarzut o charakterze zniesławiającym służy obronie społecznie uzasadnionego interesu, decyduje ocena całokształtu okoliczności, w jakich zarzut został uczyniony. Obrona społecznie uzasadnionego interesu ma miejsce przede wszystkim wtedy, gdy zarzuty uczynione publicznie mają służyć ostrzeżeniu innych osób przed nagannym zachowaniem pomówionego podmiotu, co może prowadzić do skorygowania nagannego zachowania pomówionego. Obrona społecznie uzasadnionego interesu ma miejsce w przypadku krytyki funkcjonowania organów władzy państwowej i samorządowej, sprawowania funkcji kierowniczych (społecznych i gospodarczych), działalności partii politycznych, stowarzyszeń oraz działalności jednostki, której działalność ma społeczne znaczenie (należy przede wszystkim zwrócić uwagę, czy nie mamy do czynienia ze znamieniem podnoszenia lub rozgłoszenia prawdziwego zarzutu dotyczącego postępowania osoby pełniącej funkcję publiczną)¹⁶.

Znamię obrony społecznie uzasadnionego interesu winno być rozumiane w sposób obiektywny. Subiektywne przekonanie sprawcy, że stawiane przez niego zarzuty służą obronie społecznie uzasadnionego interesu, nie jest wystarczające. Podniesiony lub rozgłoszony przez pomawiającego zarzut musi obiektywnie służyć obronie społecznie uzasadnionego interesu. Warto zauważyć, że stosowanie kontratypu dozwolonej krytyki nie jest uwarunkowane stwierdzeniem, iż sprawca, podnosząc lub rozgłaszając zniesławiający zarzut, kierował się wyłącznie zamiarem obrony społecznie

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego [dalej: SN] z dnia 25 września 1973 roku, V KRN 358/73, Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa [dalej: OSNKW] 1974, z. 2, poz. 27.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 22 czerwca 2004 roku, V KK 70/04, OSNKW 2004, nr 9, poz. 86.

¹⁶ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, s. 805.

uzasadnionego interesu. Sprawca może działać wyłącznie z pobudek osobistych (nawet tak niskich jak chęć zemsty)¹⁷.

Możliwość przeprowadzenia dowodu prawdy, w przypadku gdy zarzut zniesławiający dotyczy życia prywatnego lub rodzinnego, została w zasadzie zakazana. Wyjątkiem jest sytuacja, w której zarzut ma zapobiec niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia człowieka albo demoralizacji małoletniego. Przy przestępstwie zniesławienia mogą być postawione zarzuty godzące w prywatność i życie rodzinne człowieka. Sfera ta, ze względu na swoją wyjątkową wagę, musi być dobrze chroniona, przez co zarzuty dotyczące tej sfery poddane są większym ograniczeniom¹⁸.

Sfera życia prywatnego powinna być w zasadzie wyłączona spod publicznej krytyki. Wyjątkiem są sytuacje, w których dochodzi do ujawnienia przestępstw godzących w szczególnie cenne dobra człowieka (życie i zdrowie oraz demoralizacja małoletnich). Użyte w art. 213 §2 k.k. określenie „życie prywatne i rodzinne” jest tożsame z terminem „sfery życia prywatnego”, przyjętym na gruncie prawa cywilnego. Zdaniem Elżbiety Czarny-Drożdżejko, niebezpieczeństwo musi istnieć obiektywnie. Musi również dotyczyć ściśle określonej osoby małoletniej. „Subiektywne przekonanie sprawcy może mieć znaczenie dla przyjęcia błędu co do kontratypu”. Motyw działania sprawcy zniesławienia nie jest bardzo istotny, ponieważ nie jest konieczne działanie wyłącznie w celu zapobieżenia niebezpieczeństwu. Najważniejsze, aby cel ten był obiektywnie realizowany¹⁹.

Zwrot „ma zapobiec” odnosi się do subiektywnego przekonania sprawcy, że stawia on zarzut w celu odwrócenia niebezpieczeństw określonych w art. 213 §2 k.k.²⁰

Wystąpienie okoliczności z życia prywatnego i rodzinnego umożliwia przeprowadzenie dowodu prawdy. Do niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia dochodzi, gdy dana jednostka powoduje zagrożenie dla tych dóbr osobistych (na przykład w przypadku fizycznego znęcania się nad członkiem rodziny czy narażenia na niebezpieczeństwo własnych dzieci). Należy zgodzić się z E. Czarny-Drożdżejko, że przez określenie „zdrowie” należy rozumieć zarówno zachowanie integralności fizycznej, jak i psychicznej²¹.

Demoralizacją jest „proces odchodzenia od obowiązujących wartości moralnych, przejawiający się w przestępczości, korupcji, wykolejeniu jednostek”. Oznacza „stan upadku moralności”²². W prawie karnym stopień demoralizacji uwzględnia się przy wymiarze kary młodocianemu. O demoralizacji świadczy działanie w grupie, uprzednie przestępstwa, popadanie w konflikt z prawem, zła opinia w środowisku, trudności wychowawcze, nadużywanie alkoholu. Zarzut zapobiegnie demoralizacji małoletniego,

¹⁷ Tamże, s. 805–806.

¹⁸ J. Wojciechowski, dz. cyt., s. 44.

¹⁹ E. Czarny-Drożdżejko, dz. cyt., s. 384.

²⁰ J. Wojciechowski, dz. cyt., s. 45.

²¹ E. Czarny-Drożdżejko, dz. cyt., s. 384–385.

²² *Słownik języka polskiego*, t. 1, A–K, Warszawa 1988, s. 379.

gdy dotyczy osoby poniżej 18. roku życia oraz ma na celu ochronę tej osoby przed popadnięciem w konflikt z prawem²³.

Środowiska dziennikarskie uznają przepisy o zniesławieniu za przejaw tłumienia swobody wypowiedzi, a sankcję karną za niepotrzebny „straszak” tłumiący pozytywne funkcje mediów, takie jak kontrola władzy państwowej czy samorządowej. Jednakże istnienie okoliczności wyłączających bezprawność wypowiedzi zniesławiającej zapewnia wystarczającą i skuteczną realizację prawa do wolności wyrażania opinii i informowania o sprawach ważnych dla ogółu społeczeństwa.

Summary

Circumstances which exclude the criminal character of a slander

Circumstances which exclude the criminal character of a slanderous act are analysed, as provided for in article 213 of the penal code, by dividing them in two groups. The first group includes circumstances excluding responsibility in the case of an imputation not made publicly. The second group includes cases of accusations made publicly. The construction of this law was changed and the regulation now in force was introduced in the amendments to the penal code of 8 June, 2010.

²³ E. Czarny-Drożdżejko, dz. cyt., s. 385.